

גיוס אפולינר

פרחים שבים להיות שלהבת

מבחר שירים

מצרפתית: דורי מנור

גיוס אפולינר (1880-1918), מגדולי המשוררים המודרניסטיים בצרפת, מזוהה בדרך כלל עם הקוביזם באמנות, לא מעט בשל חברותו הקרובה עם פיקאסו, אך גם משום שהוא שהמציא את המושג "קוביזם" (בטקסט שכתב לתערוכת ציור אוונגארדי ב-1911).¹ גם בשירתו של אפולינר עצמו היו מי שמצאו יסודות "קוביסטיים". ואכן, כמה וכמה משיריו הם למעשה מעין קולאז' מורכב, קוביסטי ברוחו, של משקלים מסורתיים שונים (לצד קטעים הכתובים בחרוז חופשי וללא משקל קבוע), של דימויים סימולטניים ושל שלל אלוזיות דתיות, ספרותיות ומיתיות. אך אפולינר אינו רק משורר "קוביסט" ושירתו אינה רק אוונגארדיסטית. אדרבה, כמה מיצירותיו הגדולות ביותר הן שירים מסורתיים יותר, ליריים להפליא, שהמוזיקליות הכובשת והחד-פעמית שלהם הקנתה להם מקום של כבוד בדברי ימי השירה הצרפתית לדורותיה.

אפולינר הלך לעולמו ב-1918 במגפת השפעת הספרדית שהפילה מיליוני חללים באירופה, לאחר שנפצע פציעה קשה בראשו כחייל במלחמת העולם הראשונה. רבים משיריו ראו אור בספרים לראשונה רק אחרי מותו. במבחר הקטן של שירי אפולינר המובא כאן כללנו שירים "קוביסטיים", הלקוחים מספרו הראשון, המהפכני, "אלכוהולים" (1913), וכן שיר אחד, "קשרים", הלקוח מספרו השני, "קליגראמות" (1918). בין השאר כלול כאן השיר "הארוסין", ובו השורה המפורסמת: "סלחו לי שאיני מכיר עוד את המשחק הנושן של טורי השיר" – שורה שבה אפולינר, רב-אמן של הצורות השיריות המסורתיות, מתנצל התנצלות סרקסטית על כך ש"שכח" כביכול את כללי האמנות הקלאסית, ובהרף לפנות לה עורף יחד עם חבריו הציירים. מעניין לציין כי אפולינר ביטל את סימני הפיסוק של שירי ספרו הראשון, "אלכוהולים", בהגהה האחרונה, ופרסם את הספר – אקט קוביסטי בעליל – ללא פסיקים וללא נקודות. עם זאת, בצרפתית יכול הקורא לדעת מתי מתחיל משפט חדש, הודות לשימוש באותיות "גדולות" לציון תחילת משפט. בתרגום העברי, בהיעדר אותיות-רבתי כאלה, אין אפשרות להיתלות בסימון חיצוני. התוצאה היא כמדומה "שיבוש" רדיקלי אף יותר מאשר במקור. אכן, הקוראים העבריים נדרשים ללהיטט ללא הרף בין שלושה מישורים שונים – המשקל, התחביר וההיגיון הרעיוני – ולשרטט לעצמם את מבנה המשפטים, שבמקור הצרפתי מחוור להם, לפחות חלקית, באמצעים גראפיים. אין ספק כי הדבר עלול לגרום תחילה לאבדן אוריינטציה

¹ אגב, אפולינר הוא שטבע גם את המושג "סוראליזם" (בטקסט שכתב ב-1917 על הבלט "תהלוכה" של חבריו, הכוראוגרף הרוסי דיאגילב והמלחין אריק סאטי).

מסוים, אך בקריאה זהירה יכולים הקוראים לבנות מחדש את המשפטים ולשחק משחק פואטי פורה באפשרויות התחביריות השונות שמזמן מהלך גראפי ורעיוני זה. כך או כך, בעברית כבצרפתית, זוהי שירה תובענית ומורכבת, הרואה לנגד עיניה – ממש כמו הציור הקוביסטי בן זמנה – קורא מיומן וקשוב, הנכון לקריאה אקטיבית ומעורבת.

ד"מ

הארוסין

(קטעים נבחרים)

לפיקאסו

*

זוג ארוסי הסרק תועים באביבם
לאט מתרשרשות נוצות כחלות בברוש
המתנער שבו צפור הכחול שוכנת

עם שחר הבתולה קטפה לה ורד בר
מחר תצא לקטף צפרן ותפקד את
קנן של היונים שיעדו מכבר
לתור שבגלילה נראה כרוח קדש

פרדס הלימונים בין חשקיו יזקף את
האהבות שכה נאהב לאהבן
והכפרים נראים כריסהן באפק
ובין הלימונים תלוי גם לבבן

*

כבר אין לי אפלו חמלה על עצמי
שום דרך להביע יסורי שתיקה
כל המלים שהיו בפי הפכו לכוכבים
ואיקרוס מנסה להרקייע אל כל אחת מעיני
אני נשא שמשות הבוער בלבן של שתי ערפליות

מָה עָשִׂיתִי לְחַיֹּת הַתְּבוּנָה שְׁבִין אָדָם לְמָקוֹם
פֶּעַם חָזְרוּ הַמֵּתִים כְּדִי לְסַגֵּד לִי
וַיַּחְלֹתִי לְקֹץ הָעוֹלָם
וְהִנֵּה בָּא קִצִּי וְשׂוֹרֵק כְּמוֹ רוּחַ סוּעָה

*

הִרְהַבְתִּי עוֹז לְהַבִּיט לְאַחֹר
פָּגְרִי יְמִי
מוֹטָלִים עַל דְּרָכַי וְאֲנִי מִבְּכָה אוֹתָם
חֲלָקָם עוֹד נִרְקָבִים בְּכַנְסִיּוֹת אֵיטָלְיָה
וְאַחֲרֵים בְּפִרְדְּסֵי הַלִּימוֹנִים
שְׁפוּרָחִים וּמְנִיבִים
בָּהּ בְּעֵת וּבְכֹל עוֹנָה
יְמִים אַחֲרֵים בְּכוֹ וְסוֹפָם שְׁמַתּוֹ בְּטַבְּרָנוֹת
שֶׁם סָבְבוּ זָרִים בּוֹעָרִים
לְעֵינֶיהָ שֶׁל מוֹלְטִית הַמְּמַצִּיאָה אֶת הַשִּׁירָה
וּוֹרְדֵי הַחֲשֵׁמֶל נִפְתָּחִים וְנִפְתָּחִים
בְּגֵן שֶׁל זְכָרוֹנִי

*

סִלְחוּ לִי עַל בּוֹרוֹתִי
סִלְחוּ לִי שְׂאֵינִי מַכִּיר עוֹד אֶת הַמְּשַׁחֵק הַנוֹשֵׁן שֶׁל טוֹרֵי הַשִּׁיר
אֵינִי מַכִּיר דְּבַר עוֹד אֲנִי אוֹהֵב בְּלִבִּי
אֶל מוֹל עֵינֵי פְּרָחִים שְׁבִים לְהֵיוֹת שְׁלֵהֶבֶת
הִרְהוּרֵי אֱלֹהִים
בְּרִיּוֹת שְׁלֵא בְּרֵאֲתִי גוֹרְמוֹת לִי לְחִיךְ
אֶךְ אִם יָבוֹא סוּף סוּף עֵדֵן שֶׁל צֶל מוֹצָק
שְׂיִתְרָבָה וַיִּגְשִׁים אֶת טְבֵעָה רַב־הַפָּנִים שֶׁל אֶהְבְּתִי
אוֹ-אֵז אֶסְגֵּד לְמַעֲשֵׂה יְדֵי

*

בְּקֶרֶן הַרְחוֹב רְאִיתִי מְלַחִים
רוֹקְדִים מְעֲרָטְלֵי צְנָאָר לְקוֹל אֶקוֹרְדִיוֹן
הַכֵּל נִתְּנִי לְשִׁמְשׁ
פָּרָט לְצִלֵי הַכֵּל

צְרוּרוֹת וּמְכַמְזוּרוֹת סִינָנוֹת גּוֹסְסוֹת
בְּאֶפֶק עֲרַפְלֵי טְבֵעָה סִירָה גְדוֹלָה
רוּחוֹת נִפְחוּ נִפְשָׁן עִם זֶר פְּלָגִיוֹת
מִזֵּל טְהוֹר שֶׁל סוּף הַקִּיץ הוּ בְּתוֹלָה

ב"סִנְטָה"²

(קטעים נבחרים)

*

לְפָנַי שְׁאֲכַנֵּס לְתַא
צוּוּ שְׁאֲתִפְשֵׁט עֵירָם
יֵלֵל אֲזוֹ קוֹל שֶׁל בְּעֵתָה
מָה נַעֲשֶׂה מִמֶּךָ גִּיּוֹם

נְכַנֵּס לְקֶבֶר אֶלְעֶזֶר
בְּמִקוֹם לְצִאת אֶל אוֹר הַיּוֹם
שְׁלוֹם לְמַעַגְל הַשָּׁר
שָׁנִים בְּנוֹת הָיוּ שְׁלוֹם

² "סִנְטָה" (מילולית: "בריאות") הוא שמו של בית סוהר פריזאי עתיק שבו נכלא גיום אפולינר לכמה ימים באוגוסט 1911 לאחר שנחשד (יחד עם פיקאסו) במעורבות בגנבת המונה-ליזה מהלובר. אפולינר כותב את השיר (שבצרפתית כותרתו – A la Santé – היא רבי־משמעית ויכולה להתפרש גם כברכת "לחיים") מתוך מודעות גבוהה למסורת הארוכה של יצירות שכתבו משוררים בבתי כלא, מפרנסואה ויון בצרפת של המאה ה־15 ועד טורקוואטו טאסו האיטלקי במאה ה־16, מאוסקר וויילד של "ממעמקים" ו"הבלדה של כלא רדינג" ועד פול ורלן שכתב שירה דתית-מיסטית מופלאה בעת שריצה את עונשו על פציעת בן־יוגו המשורר ארתור רמבו.

*

עמק בבור כמו דב רעב
כל בקר פה אני משכים
ומסתובב ומסתובב
אל מול רקיע אֲזָקִים
כחל בבור כמו דב רעב
כל בקר פה אני משכים

בתא שלידי עכשו
פתחו ברזים שהסוהר
עם צרור המפתחות עליו
שוב יקרקש לפה מהר
בתא שלידי עכשו
פתחו ברזים מהר

*

אני משעמם כל כך בין הקירות
החשופים המסידים
וזבוב פוסע כאן לאט לאט בין הקירות
בין טורי השיר הבלתי-אחידים

ומה יהא עלי אלי שביגוני
ידך לעד מושלת
חמל על שתי עיני היבשות על חורוני
על רחש הכסא והשלשלת

חמל על הלכבות אשר הולמים כאן בתאים
חמל על אהובה בלתי-נוטשת
חמל על שבירותה של שפיותי שעם
הזמן הולכת ונואשת

*

אֵיךְ הַשְׁעוֹת עוֹבְרוֹת לְאֵט
כְּמוֹ שְׁאֲרוֹן מֵתִים עוֹבֵר

אֶתְהָ תִּבְכֶּה תִּבְכֶּה עַל שְׁעַת
הַבְּכִי שֶׁתַּחֲלֶךְ מֵהָר
מֵהָר כְּמוֹ כָּל שְׁעָה בְּשַׁעַט

ארמון³

למקס ז'קוב

אֶל הָאֲרָמוֹן שֶׁל רוֹזְמוֹנְד בְּעֵמֶק הַחֲלוֹם
יוֹצְאוֹת מַחְשְׁבוֹתַי יַחְפְּנוֹת בְּחֲלוֹמָן
וְהָאֲרָמוֹן מֵתַת מַלְכִי כְּמֶלֶךְ קֵם עִירָם
מִן הַבְּשָׂרִים הַמְצַלְפִים שֶׁל הוֹרְדִים בְּגֵן

וְהָהוֹרִי אֶל עֵמֶק הַבְּסֵתָן מְמַהֵרִים
לְצַחֵק לְרִסִּיטֵל הַצְּפֻרְדֵּים שְׁבַבְצָה
חוֹשְׁקִים הֵם בְּבְרוּשִׁים הַכִּישׁוּרִים הַכְּפִירִים
הַשְּׁמֵשׁ מֵרָאֵתָם שֶׁל הוֹרְדִים כְּבָר הַתְּנַפְצָה

³ ההשראה לארמון הארוטי המתואר בשיר זה היא ארמון הקיץ שבנה לפי האגדה מלך אנגליה הנרי השני (שנות מלכותו: 1154-1189) לפילגשו, רוזמונד קליפורד, שכונתה "רוזמונד היפה" (The Fair Rosamund). בגרסתו הצרפתית, השם רוזמונד (Rosemonde) מתפרש מילולית כ"ורד העולם" (אף כי אין זה מקורו האטימולוגי). דומה כי השתמעוּתו המטפורית הכפולה של שם זה – "ורד העולם" כמטפורה המייצגת את איבר המין הנשי מחד גיסא וכאחד מכינוייה של מרים הבתולה (Rosa Munda) מאידך גיסא – היא שגרמה לאפולינר להזכירו פעמים אחדות בספר שיריו הגדול "אלכוהולים" (1913). ככל שירי "אלכוהולים", גם "ארמון" נעדר פיסוק (פרט לסימן קריאה אחד, בבית שלפני האחרון), ובשניים מהבתים חורג המשורר במתכוון ממתכונת המשקל הקבוע. השיר מוקדש למשורר הצרפתי מקס ז'קוב, ידידם הקרוב של אפולינר ושל פיקאסו, יהודי שהמיר את דתו לקתוליות ומצא את מותו במחנה המעצר הנאצי דרנסי.

סְטִיגְמָטָה מְדַמָּמֶת שֶׁל יָדַיִם עַל זְכוּכִית
אֵינָה קִשְׁת חֲבוּל מִן הַשְּׁקִיעָה אוֹתָהּ מִתַּח
הַשָּׁרֶף שְׁאֵת יֵינָה שֶׁל קַפְרִיסִין הִיָּה מִשְׁחִית
מִמְרָתוֹ טְעַמְתִּי בְּמִשְׁתֵּי הַשָּׂה הַצַּח

וְכִי עַל הַבְּרָפִים שֶׁל הַמֶּלֶךְ הַנוֹאֵף
בְּמִלֵּאת לָהּ לֶמֶ"ד-אֶל"ף וּבְמֵאֵי יְמֵי חֶלְדָּה
הַגְּבֵרֶת רוֹזְמוֹנֵד אֶת שְׁתֵּי עֵינֶיהָ תִּצְעֵף
וּמִבְּטָה הַהוּנִי עֲגֻלָּגֵל וְסַחוּף חִידָה

גְּבִירַת מַחְשְׁבוֹתַי שְׁעַגְבוֹתֶיהָ פְּנִינִיּוֹת
אֵין דָּר וְאֵין יִשְׁבֵּן שִׁיזְהָרוּ בְּאוֹר כַּה רֶךְ
לְמִי אֶת מַחֲכָה פֶּה
מַחְשְׁבוֹתַי פּוֹסְעוֹת חוֹלְמָנִיּוֹת אֶל הַמְזוֹרָח
הוּ שְׁכָנוֹת יְפֵהפִיּוֹת

טוֹק טוֹק חֲדָרוֹ לְחֲדָר כָּבֵד שׁוֹקֵעַת הַחֲמָה
בְּצֵל הַעֲשָׂשִׁית הִיא כְּתַכְשִׁיט שֶׁל זֶהָב פְּרוּיִם
וּתְלוּ עַל הַקּוֹלֵב אֶת רְאִשֵׁיכֶן מֵהַצְּמָה
הַשַּׁחַק מֵתְנוּצֵץ בְּמַחֲטִים שֶׁל אוֹר עֲרִבִים

וּבַחֲדָר הָאֶכֶל קָרְקְרוּ נְחִיר וּבָטֵן
לְנִכַח הַשָּׁמֶן וְרִיחוֹתָיו כְּשֶׁהוּא מִשְׁחִיר
מֵתוֹךְ עֲשָׂרִים קְדָרוֹת שְׁלוֹשׁ הָיוּ בְּצַבֵּעַ שְׁתֵּן
הַמֶּלֶךְ הַתְּכַבֵּד בְּשְׁתֵּי בֵּיצִים שְׁלוּקוֹת בְּצִיר

וְאִז מִיָּנִי בְּשׁוֹר הִגְשׁוּ וּבֵין הַמְטְעָמִים
אֲמָצוֹת שֶׁל מַחְשְׁבוֹת שֶׁהַתְּפָגְרוּ אֲצִלִּי בְּמוֹחַ
עֲבָרֵי חִלּוּמוֹתֵי שְׁנַתְחִיָּהֶם מְדַמָּמִים
וְזַכְרוֹנוֹת שְׁנַקְנָקוּ לְגִלְלִיל בְּשׁוֹר נְמוֹחַ

אך כְּבָר אֶלְפֵי שָׁנִים מִחֻשְׁבוֹתַי מֵתוֹת וְכֵה
קִפְאוּ שְׁטַעֲמָן הוּא שֶׁל מְמוֹתָה מְאֻבָּנֶת
גְּלֵי הָעֲצָמוֹת וְהַחֹלְמִים יֵצְאוּ בְּמַחֹל
הַמּוֹת בְּשִׁבְלֵים שֶׁל גְּלָגְלֵתִי הֵלֵא־מוֹבְנֶת

וְאִף שֶׁכֵּל הָאֶכֶל שֶׁם צָוַח וְהַשְׁתּוֹלֵל
לְבִטָּן רַעֲבָה אֲזוּנִים אֵין
חַי הָאֵל!
וְהַאֲרָחִים בְּלָעוּ אֶת הַכֶּרֶה בְּשֵׁן וְעֵין

וְמָה אִם כֵּן צָוַחוּ כָּל תְּרַבִּיכֵי הָאֲדִירִים
פְּטָה וְאַנְטְרָקוּטִים וּמוֹחוֹת מְדֻשָּׁנִים
הֵיכָן הֵן לְשׁוֹנוֹת הָאֵשׁ חֲגֵי הַבְּכוּרִים
שֶׁל הַרְהוּרֵי בְּכָל הָאֲרָצוֹת וְהַזְּמָנִים

קשרים

חֲבָלִים עֲשׂוּיִים צְעָקוֹת

צִלְצוֹל פְּעֻמוֹנִים בְּרַחֲבֵי אֵירוּפָּה
מֵאוֹת תְּלוּיּוֹת

מִסְלוֹת בְּרִזָּל אוֹזְקוֹת לְאֻמִּים
רַק שָׁנִים אוֹ שְׁלוֹשָׁה מְאָתָנוּ
חֲפְשִׁיִּים לְגַמְרֵי מְכַבְּלִים
נוֹשִׁיט זֶה לָזֶה יָדַיִם

גֶּשֶׁם סוֹחֵף מְסַרֵּק אֶת תִּימְרוֹת הָעֵשֶׂן
חֲבָלִים
חֲבָלִים גְּטוּיִים
כְּבָלִים תַּת־יָמִיִּים

מגדלי בבל שהפכו לגשרים
כהני-עכביש
כל האוהבים שקשר רק קשר אחד

קשרים אחרים קלושים יותר
קרני אור לבנות
תבלים ואחדות-לבבות

רק כדי להלל אתכם אני כותב
הו חושי חושי היקרים

אויבי הזכרון
אויבי התשוקה

אויבי החרטה
אויבי הדמעות

אויבי כל מה שאני אוהב עדין